

צילום: אנצ'ו ג'וש, ג'ני

”הדבורים הן מורות דגולות ואפשר ללמוד מהן הרבה על אחווה, שיתוף פעולה, מנהיגות וסדר מורדישזון, עמ' 10

”יש לנו מערכת יחסים קדומה ועליזמנית עם הדבורים”. קדישזון

הלווחטת לדבורים

מול הכוורת היה משהו שלא הכרתי וזה היה מהפנט. “היום, אחרי שביליתי הרבה זמן עם דבורים ועיסקתי במחקר, אני חושבת שמה שהיה שם הוא מה שבני אדם פגשו אלפי שנים מול הדבורים – ארי כיטיפ עמוק בתודעה הקולקטיבית שלנו. יש לנו מערכת יחסים קדומה ועליזמנית עם הדבורים. יש בדבורה מיתולוגיה חיה שמזרימה אל הרמיון והלב שלנו הרבה חיים, דימויים ומשמעויות. צריך לשבת מול כוורת כדי לראות את זה. יש שם נדיבות, אחי ווה, יופי וחסד”.

לאורך ההיסטוריה, מצביאים, קיסרים, פילוסופים ומתמטיקאים הלכו להתבונן בהתנהלותן של הדבורים בכוורת ושאו מהן השראה בשאלות כמו איך לנהל מדינה, איך להשכין סדר בחברה ואיך לטפח תרציות ונדיבות. “הדבורים הן מורות דגולות ואפשר ללמוד מהן הרבה – על אחווה, שיתוף פעולה, מנהיגות, סדר מופתי”, אומרת קדישזון, ומציינת כי עד לפני כ־150 שנה, לרוב המשפחות הכפריות באירופה ובאזור הים התיכון הייתה כוורת ליד הבית. בספר מובאים תרשימים, תחריטים ואיורים היסטוריים המתעדים את הקשר הקדמוני וזה, הקשר בין האדם והדבורה הוליד אמונות ומינהגים שנראים משונים במבט עכשווי, כמו המנהג “לספר לדבורים” (Telling the Bees) על אירועים חשובים במשפחה, בעיקר על מקרי מוות. <<

היעלמות הדבורים מן הכוורות היא תופעה עולמית שמטרידה מדענים ויוצרת עניין ציבורי. החוקרת מור קדישזון, שיצאה למסע היסטורי ופילוסופי בעקבות תפקידן של הדבורים בתולדות האנושות, רואה בהיעלמותן איתות אזהרה של היקום ומציעה ללמוד מהחסד והנדיבות שלהן / פנינה גפן / צילום: אנצ'ו ג'וש, ג'ני

בקרבנות. עד שגם אצלה, יום אחד הדבורים נעלמו. התוצר של השנים הללו הוא “טיול בכוורת: מבט קוסמולוגי על דבורים ואנשים” (בהוצאת מאגנס), ספר שהוא דיון חברתי, היסטורי, פילוסופי ואקור לוגי. על כריכת הספר מופיע הציור “ידידה של הדבורה” מאת הנס תומה, ובו נראה אדם היושב ומתבונן בכוורת רוחשת דבורים. בספר מתגלה כי מדובר במנהג עתיק יומין. מה מסעיר אותך בדבורים? “המשיכה לדבורים היא אחת מתעלומות החיים”, אומרת קדישזון. “אני לא יכולה להסביר אותה, אבל אפשר לומר שהדבורים הגיעו אלי, לא אני אליהם. זה נשמע אולי ‘רוחניקי’, אבל פגשתי דבוראים – מהמסחריים ביותר ועד לחובבים – שאמרו לי את אותו דבר. מילדות יש בי אהבה ליצורים קטנים כמו חרקים ושבוללים, אז החיבה כבר הייתה שם, אבל

לפני כעשרים שנה, בסוף 2006, מגרל דבורים בארה”ב גילה להפתעתו ולחרדתו שהכוורות שלו התרוקנו מדבורים. יום בהיר אחד הן נעלמו, ללא שום סימנים או סיבות גלויות לעין; הן לא היו חולות, לא נמצאו דבורים מתות, ויתרה מכך – הכוורות נותרו מלאות בדבש. התעלומה גברה כשאותו אירוע חזר על עצמו במקומות נוספים בארה”ב וגם באירופה. עוד ועוד דבוראים דיווחו שהכוורות ננטשו על ידי הדבורים בבת אחת, ללא כל רמז מוקדם. חוקרים וביולוגים החלו לחקור את התופעה, שקיבלה את הכינוי “קריסת הכוורות”. שנים אחר כך, כאשר מור קדישזון שמעה על הסיפור, הוא לא נתן לה מנוח. קדישזון – חוקרת, אנתרופולוגית ומתרגמת – החליטה לשבת ולהתבונן בכוורות דבורים. היא אף הביאה לחצר ביתה כוורת, ובמשך שלוש שנים גידלה דבורי דבש כדי להיות

“אנשים מגדלים דבורים רק כדי שיוכלו לשבת בחברתן”. דבוראי עירוני במרפסת ביתו בפריז

הדבורים. כיום אין לדבורים מקום. כוורות נישאות על משאיות אלפי קילומטרים לאירועי האבקה. זה מחליש את הדבורים ומפקיע מהן את הזיקה למי קום, שהיא מאפיין עמוק כל־כך של חייהן. ההיעל־מות הפתאומיות של נחילים מספרת גם עלינו, על האובדן של תחושת הבית והשייכות. כפי שהדבורים היו מורות מחוננות בנוכחותן, הן מורות עוצמתיות בהיעלמותן ומשמשות עבורנו מצפן. הן מורות לנו היכן אנחנו נמצאים לאורך ההיסטוריה. “לפעמים הדרך שבה אנחנו חושבים על פתרון היא עצמה חלק מהבעיה, כמו המחשבה שאפשר לטפל בכוורת כמו שמטפלים במכונית במוסך. קודם צריך להסתכל באקלים שאנחנו חיים בו ולהבין מהם הסיפורים שאנחנו מספרים לעצמנו על העולם ועל המקום שלנו בו. אם אנחנו חיים בעולם שהוא חומר ‘מת’, וכל מה שהוא רוח ותודעה ואסתטיקה ומוסר ויופי הם של האדם בלבד, זאת בעיה גדולה”.

אז מה הפתרון, אני שואלת. “אין לי פתרונות לבעיות האקולוגיות העולמיות, אבל בתור התחלה אני מציעה לדמיין מחדש את המקום שלנו בעולם, לטפח מערכת יחסים קשובה יותר למקום. לפעמים אנחנו מדמיינים שאנחנו לא קשורים לכאן, שמה שקורה ביס, בנחלים, בשדות – לא קשור אלינו. הכוורת כל כך קרובה לליבנו ולדמיון הקרום שלנו, שהיא שער להיזכר בכך שאנחנו גוף בתוך גוף גדול יותר, גוף העולם. מדענים שעוסקים בדבורים מבינים שאי אפשר להבין תהליכי לימוד, התנהגות והחלטות במושבת דבורים בלי לגעת בשאלות הקוסמולוגיות הגדולות. כשפוגשים סופר־אורגניזם כמו נחיל דבורים אי אפשר להתכחש לכך שהשלם גדול יותר מסך חלקיו. דבורה אחת לא יודעת כלום, אבל נחיל דבורים הוא כמו מחשב־על שיועד כל כך הרבה, בטווח של קילומטרים סביבו”.

על הדבש ועל העוקץ

קרישזון, נשואה ואם לשלוש, מתגוררת ביישוב קהילתי קטן בגליל העליון. בילדותה גדלה בתל־אביב, ובהמשך גם בפריז. ביתה מוקף חורש טבעי ועתיר בעציצים ובצמחים מגוונים, גילופים ומי־ניאטורות מן הצומח. מבעד לחלונות הגדולים בסי־לון, הרי הגליל המוריקים צובעים את הנוף בירוק. על דלת חדר העבודה שלה תלוי פוסטר גדול עם איורי מינים שונים של דבורים. על המדפים ספרי עיון ומחקר בתחומי טבע, ביולוגיה ותרבות, שדה העיסוק שלה כעורכת בתחומי אקולוגיה וסביבה. היא עורכת את סדרת “אנימה מונדי” בהוצאת בבל, ותרגמה בין השאר את “הפואטיקה של החלל” מאת המשך בעמ' 21 <<

מגלות דבקות והתמסרות לבניית הקריה ולטיפור־הן, וזה נוגע לליבנו. משוררים שכתבו על דבורים התרגשו מכך שהן יודעות לחזור לבית שלהן. “התבוננות בכוורת מלמדת גם על המבנה הפי־נימי והאינטימיות שבין הדבורים המטפלות ובין היילורים, וזה מיקרוקוסמוס שמדהדה לנו את עצ־מנו. זו קהילה שיש בה תפקידים מוגדרים, והיא מכוונת באופן מובהק לעבודה, בנייה ואגירת אוכל. במובן מסוים זה דומה לנו מאוד, אם כי בכל הנר־גע לסדר מופתי והרמוניה יש לנו עוד לאן לשאוף. מושג הבית התערער במאה השנים האחרונות – בגלל הגירה מסיבית, שינויים דרמטיים בסביבת־הנוף, שינויים סוציולוגיים ועוד – והכוורת מציתה בנו דמיון וגעגוע”.

מרכיב נוסף שקרישזון מציינת, נסתר ורוחי־ני יותר, קשור לתפקיד שהדבורים ממלאות בעי־ניה כיום: להשיב לעולם את נשמתו. “אני רואה את הדבורים כמבשרות של ‘המרע החדש’, שיח־בר מחדש את העולם עם הרוח. אנחנו חיים תקופה ארוכה בתוך סיפורים שנישלו את העולם מהרוח־שלו. התרבות שלנו מושתתת על המהפכה המר־עית ועל עידן ההשכלה ששכנעו אותנו שהעולם הוא חומר בלבד, ושרק מה שבר־מדידה הוא חשוב. השאלה היא האם הסיפורים האלה טובים לנו, לא־־מה ולמצב העולם”.

את הניסוח “להשיב לעולם את נשמתו” אימצה קרישזון מהגותו של ג'יימס הילמן, שהיא תרגמה לעברית את ספרו “מחשבת הלב ונשמת העולם” (בבל, 2021). בספר זה מציע הילמן להתבונן בתר־דות הפילוסופיה המערבית ולבחון כיצד הגענו לחשוב שבני האדם הם היחידים שמצוידים ברוח, נפש ונשמה, וכיצד המורדנה נישלה את העולם מנשמתו וגרמה לנו לחוות פיצול עמוק כל־כך בין פנים לחוץ.

השערות שונות הועלו כדי לפענח את תופ־עת היעלמות הדבורים, משימוש בחומרי הדברה ועד קרינה סלולרית; אבל קרישזון איננה מסתפ־קת בהסברים הללו. “אפשר להשקיע מיליארדים כדי לטפל בכוורות, אבל לפני הכול צריך לעצור ולהתבונן בשורש הבעיה. המשבר של הדבורים הוא לא רק אקולוגי אלא גם רוחני. במילים אחרות, המשבר האקולוגי שלנו הוא גם משבר רוחני. הן במצוקה כמו שאנחנו במצוקה, זה סיפור משותף. אלפי שנים היה לנו קשר עמוק למקום; תמיד ידענו היכן הכוורת. לפני אלפים שנה, המשורר וירגי־ליוס ב'גיאורגיקה' שלו הדריך חקלאים באריכות היכן ואיך בדיוק להציב כוורת במרחב. הבית, המ־קום, הקביעות – אלה היו חלק מהחיים שלנו ושל

<< “זה נראה לנו מוזר כי שכחנו שאנחנו יכולים לדבר עם העולם”, אומרת קרישזון.

להקת כוורת

בעולם ידועים כ־20 אלף מינים של דבורים. מי־נים בורדים מהם משתייכים לדבורת הדבש, שהיא גם אחת המאביקות החשובות ביותר על פני כדור־הארץ. שליש מהמזון שאנחנו אוכלים – מפירות הדר ותותים ועד שומשום ומלפפונים – תלוי בעבו־רתה השקטה. אבל בעשורים האחרונים מתמודדות הדבורים עם מציאות מאיימת: פחות ופחות פרחים זמינים להן בגלל הבטון, הכבישים והרשא המדושן שמחליפים שטחי טבע, ובמקביל הן נחשפות יותר ויותר לחומרי הדברה.

היעלמותן של הדבורים מעוררת דאגה רבה בעו־לם, וחיוניותן הקריטית עוררה תנועה של קמפיינים והתגייסות של ארגונים וידוענים. בשנת 2019 הכי־ריוה “החברה הגיאוגרפית המלכותית של לונדון” על הדבורים כיצורים החיים החשובים ביותר על כוכב הלכת שלנו. הפרלמנט הצרפתי הכריז פה אחד על הגנת הדבורים כיעד לאומי ראשי לשנת 2022. ידוענים רבים נרתמים למשימה הרחופה, בהם הזמר סטינג שהפך לפטרונ של ארגון צדקה בשם “דבורים למען התפתחות”, וכוכב הקולנוע מורגן פרימן, שהסב את 124 הדונמים של החווה שלו במסיסיפי לטובת גידול דבורים. אחד הדברים הראשונים שעשתה מישל אובמה עם כניסתה לבית הלבן היה למקם באזור כוורות דבורים, כחלק משי־קום הסביבה והעלאת המודעות לחשיבותן.

גם ברמה האזרחית והקהילתית ניכרת הת־גייסות בנושא. ערים גדולות בעולם קבעו איסור על ריסוס נחילי דבורים, ומדברים עוברים הכשרה מקצועית שמלמדת אותם לפנות את הנחילים ולהי־צילם. גם בישראל הוקמה עמותה בשם “מגן דבו־רים אדום”; זוהי רשת מתנדבים בכל רחבי הארץ שמגיעים במהירות לפנות נחילים מבלי לפגוע בהם. תהליך זה מבטא תפנית רחבה יותר במחשבה האקולוגית – ההכרה שמה שנחשב בעבר “מפגע” או “עשב שוטה”, הוא למעשה רכיב חשוב בטבע ובשרשרת המזון.

“אנחנו מגיבים לבעיית הדבורים בדאגה קיומית, וזהו מקרה־מבחן כדי להתבונן מה קורה בלא־מודע הקולקטיבי שלנו”, אומרת קרישזון. “ברגע זה יש

“המשבר של הדבורים הוא לא רק אקולוגי אלא גם רוחני. הן במצוקה כמו שאנחנו במצוקה. אלפי שנים היה לנו קשר עמוק למקום; תמיד ידענו היכן הכוורת. היעלמויות הנחילים מספרות על אובדן תחושת הבית והשייכות”

עשרות מינים אחרים שנכחדים, אבל אנחנו לא מגיבים להיעלמותם בצורה אמוציונלית כל־כך. יש משהו בדבורים שמעיר אותנו מהתרדמה שלנו. למה הן כל־כך תוססות בדמיון שלנו? זה אומר עלי־נו משהו. צריך ללמוד על ההיסטוריה המשותפת שלנו עם הדבורים כדי להבין את מערכת היחסים האינטימית ואת השיחה שאנחנו מנהלים איתן כבר אלפי שנים”.

חוץ מהממד התועלתני של הדבש, מה האנושות מוצאת בדבורים היום?

“בספר התמקדתי בכמה סגולות ואיכויות שבני אדם מצאו לאורך השנים בכוורת. הראשון הוא אר־כיטיפ הבית; הרעיון שהדבורים בנוות את הקריה שלהן מאפס הוא מסעיר ומרגש. הכוורת היא דימוי עומק של בית מאושר שאינו מוטל בספק. הדבורים

הלוחשת לדבורים

« המשך מעמ' 12

הפילוסוף גסטון בשלאר, ואת "מחשבת הלב ונשמת העולם" של הפסיכולוג ומבקר התרבות ג'יימס היל-מן – שניהם מצוטטים לא מעט בספר. כימים אלו יצא לאור בתרגומה גם "מסר לבת" מאת האנתרופולוג וייד דייז.

היא פותחת את דלת היציאה לחצר ומצביעה על המקום שבו, עד לפני זמן לא רב, עמדו הכי וורות שלה. עד שגם כאן, יום אחד הדבורים נעלמו. "בעולם מדברים על 'סינדרום קריסת כוורות'. אבל הכוורות עצמן לא באמת קורסות, אלה הדבורים שנעלמות", מחדרת קדישזון. "כאנתרופולוגית של הרמיון האנושי אני מתעכבת על המילים. השפה מספרת לנו על חיי העולם ונשמתו, כך שייתכן שאי נחנו חשים שמהו פה קורס, משהו בתחושת הבית שלנו מתמוטט".

במשך שלוש שנים שכנה הכוורת בחצר ביתה של קדישזון, משכה שכנים וסקרנים לעצור, להביט ולשאול שאלות. "זו הייתה הזדמנות להפריך אמונות שגויות וללמוד עובדות פשוטות, למשל שדבורים מחפשות אך ורק פרחים ואין להן עניין בבני אדם או במוזונים. הן עוקצות רק כשהן מרגישות מאוימות. אנשים גם לא תמיד יודעים שהדבש שהן מייצרות הוא המזון שלהן עצמן. כשאנחנו 'רודים' דבש, אנחנו בעצם נוטלים להן את האוכל. צריכת הדבש שלנו היא סוג של שוד. דבש הוא חומר פלאי, אני מעריי צה אותו וגם צורכת אותו, אבל חשוב לדעת איזה דבש אנחנו קונים. התרגלנו לחיות כאילו הכול נועד לשירותנו, בלי לתת את הדעת על המחיר. דבש טוב הוא אכן יקר, אבל הרצון בדבש זול מוביל לתופעות בעייתיות כמו דבורים שמוזנות במי סוכר או דבש מהול. בכוורות קטנות ואחראיות משאירים לדבורים את מה שהן זקוקות לו כדי לשגשג ולעבור את החורף בשלום".

אנחנו רגילים לדמיין כוורות בסביבות כפריות, אך התמונה העכשווית שונה: דבוראות עירונית היא תופעה עולמית, וקדישזון רואה בה ביטוי של "געי גועים לעולם". מלונות מחזיקים כוורות על הגגות כחלק מהחוויה שהם מציעים ללקוחותיהם, וברשי תות החברתיות פורחות קבוצות דבוראות עירונית. מתברר שדווקא באזורים כפריים של מונקלצ'ר – גידול אחד בלבד לעונה, למשל שדות תירס איני סופיים – קשה יותר לדבורים לשרוד. "העולם לא בנוי על אחידות ומונוטוניות, ואנחנו גם לא. אנחנו זקוקים לגיוון, לסביבה חיה, ודווקא העיר מספקת את זה", מסבירה קדישזון.

בעיניה, המשיכה לדבורים אינה נובעת מצורך בדבש אלא מהכמיהה לנוכחותן. "יש משהו תר-פויטי בזמזום שלהן", היא אומרת. "אנשים מבקשים לשבת לידן, להקשיב להן, להתחבר לזיכרון קדום של שייכות. אני מכירה לא מעט אנשים שמגדלים דבורים רק כדי שיוכלו לשבת בחברתן, הדבש הוא רק התירוץ. הדבורים הן יצורים מלאי חסד ונדיבות – כל מי שעבד איתן יספר לך את זה. הן נותנות לנו דבש, אבל המתנה האמיתית היא הנוכחות שלהן כאן ועכשיו, הדרך שבה הן משקפות לנו את מצבנו". אם נקשיב לדבורים, אומרת קדישזון, נוכל לק לוט מהן מסר עכשווי ורלוונטי מאוד לחברה הישראלי: "השנאה והפיצולים הפנימיים מחלישים אותנו רוחנית ופיזית. שיתוף פעולה ואחוה אלה לא מילים, זו לא תיאוריה. זו המציאות של הדבורה, וזה מה שמאפשר לה חוסן ושגשוג בכל הרבדים. יש לנו הרבה במה להיזכר". ●

פנינה גפן

